ДИДАКТИКА, МЕТОДИКА, НОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

УДК 30(07)

Зоя Возна

АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕТОДИ У СТРУКТУРІ ОЦІНЮВАННЯ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

У статті поданий дидактичний аналіз особливостей застосування нетрадиційних інструментів оцінювання результатів учнів у навчальних проектах. Концептом дослідження є впровадження ідей формувального оцінювання (оцінювання навчання та його прогресу), які є поширеними в практиці оцінювання навчальних досягнень учнів в країнах Європейського Союзу. У дослідженні пропонується алгоритм методичного супроводу проектної діяльності з акцентом на альтернативних методах оцінювання, як-то: експертна оцінка та самооцінювання учнів на прикладі навчального проекту із суспільствознавства.

***Ключові слова**: формувальне оцінювання, факторно-критеріальна модель оцінки проекту, альтернативні методи оцінювання, самооцінювання, проектна діяльність, метод проектів, проектна компетентність, ранжування проектних умінь за рівнями складності.*

В статье представлен дидактический анализ особенностей применения нетрадиционных инструментов оценки результатов учащихся в учебных проектах. Концептом исследования является внедрение идей формирующего оценивания (оценивание обучения и его прогресса), которые являются распространенными в практике оценивания учебных достижений учащихся в странах Европейского Союза. В исследовании предлагается алгоритм методического сопровождения проектной деятельности, с акцентом на альтернативных методах оценки, как: экспертная оценка и самооценка учащихся на примере учебного проекта по обществоведению.

***Ключевые слова:** формирующие оценивание, факторно-критериальная модель оценки проекта, альтернативные методы оценки, самооценки, проектная деятельность, метод проектов, проектная компетентность, ранжирование проектных умений по уровням сложности.*

The article gives didactic analysis of the peculiarities of using untraditional tools of assessment of students' results in educational projects. The research concept is introducing the ideas of mold testing (assessment of studying and its progress) which are a common practice in the assessment of students' achievements in the European Union. Algorithm of methodological

support of project activities with a focus on alternative assessment methods such as an expert assessment and self-assessment of students on an example of educational social sciences project is given in the research. The article describes mechanisms of combining internal and external assessment of the projects, introduces a single assessment scale of collective creativity, ways to bring assessment criteria to the respondents, takes into account the balance of absolute achievements and individual progress of students.

Key words: *mold testing, factor-criterial model of project assessment, alternative assessment methods, self-assessment, project activities, project method, project competence, grading of project skills according to complexity levels.*

Реформа сучасної української школи передбачає переосмислення системи оцінювання навчального процесу та пошуку відповідних новим педагогічним трансформаціям технологій оцінювання учнівських компетентностей в цілому і в суспільствознавчій освіті зокрема. Аналіз наукових підходів до процесу оцінювання навчальних досягнень учнів в країнах ЄС свідчить про зміни в теорії і практиці цієї галузі педагогіки, а саме визнання важливості формувального оцінювання, під яким розуміють інтерактивне оцінювання прогресу учнів у навчальній діяльності.

У практиці ж пануючої в українській загальноосвітній школі традиційної системи навчання звернення до оцінювання процесу пізнання викликає труднощі, оскільки вимагає дотримання певної рівноваги. Так, в оцінюванні навчальних досягнень із суспільствознавства слід враховувати баланс між перевіркою знань, умінь і навичок, виявленням ставлень, відношення учнів до тих чи інших проблем; баланс традиційних та альтернативних методів оцінювання; баланс групового, загального та індивідуального оцінювання; узгодження форм перевірки зі змістом уроків; необхідність обговорення критеріїв оцінювання з учнями; баланс оцінки абсолютних досягнень та індивідуального прогресу.

Концептуальні засади формувального оцінювання знаходимо у розвідках зарубіжних авторів: Л. Алал, К. Бібі, П. Блека Б. Блума, Т. Келлагана, Л. Лопес, Дж. Мадауса, Ф. Перрена, М. Скрайвена, Т. Хастінга та ін. До проблем оцінювання у структурі різновекторних процесів у шкільній освіті зарубіжних країн звертаються і вітчизняні дослідники, як-то: О. Денічєва, І. Іванюк, Г. Єгоров, Н. Лавриченко, О. Локшина, Б. Мельниченко, А. Сбруєва. Спільним у дослідженнях є розуміння того, що звернення до формувальної функції оцінювання дає змогу вчителю визначати потреби учнів, забезпечити зв’язок оцінки з індивідуальним навчальним рухом учня, приростом його навчальних результатів: З іншої сторони, застосування формувального оцінювання дає можливість учням зрозуміти яких результатів навчання слід досягнути, встановити, на якому етапі досягнення своїх цілей вони знаходяться, оцінити точність виконаних дій та операцій, скоригувати напрацьоване.

Означене робить актуальним застосування альтернативних методів навчання і, як наслідок, альтернативних методів оцінювання, серед яких дослідники (Д. Дрейк, М. Левінські, О. Пометун) називають: експрес опитування, розширене опитування, творче завдання, спостереження з використанням оцінювальних рубрик, самооцінка, автентичне оцінювання, портфель індивідуальних освітніх досягнень (портфоліо), написання есе, участь у тематичних дискусіях тощо.

На думку дослідниці О. Пометун, вчителям необхідні нові (альтернативні) підходи до оцінювання у випадках: коли для досягнення результатів учням необхідно колективно розв'язати проблему і прийняти рішення; продемонструвати свою здатність обдумувати та вирішувати дискусійні питання; коли необхідно оцінити співпрацю учнів та навчальні досягнення, які є результатом їх інтерактивної взаємодії [7, с. 89]. Такі характеристики цілком відповідають змісту проектної діяльності, механізм оцінювання якої залишається актуальною проблемою у практиці навчання, що в свою чергу виявляє потребу в інтенсифікації методичних аспектів використання альтернативного оцінювання.

Відтак, метою дослідження є проведення дидактичного аналізу особливостей застосування нетрадиційних інструментів оцінювання результатів учнів у навчальних проектах. Предметом дослідження виступає процес оцінювання творчої діяльності учнів (формувальне оцінювання). Об'єктом розвідки є методика оцінювання проектної діяльності.

Загалом оцінювання проектів як завдань творчого характеру добре відображено у психолого-педагогічній літературі, зокрема в працях В. Гузєєва, О. Землянської, О. Коберника, П. Лернера, Н. Матяш, Н. Пахомової, Дж. Пітта, Є. Полат, В. Симоненка, І. Чечеля. Проте, у розвідках прослідковується відсутність єдиних підходів до питання оцінювання проектної діяльності в традиційній системі навчання, оскільки воно вимагає:

1. Поєднання зовнішнього (експертного) і внутрішнього (учнівського) оцінювання, надання пріоритету самооцінюванню учнів;
2. Вироблення єдиної шкали оцінки навчальних проектів, доведення до кожного респондента значень оцінних рівнів шкали оцінювання;
3. Залучення учнів до розробки й узгодження критеріїв оцінювання;
4. Вироблення чітких критеріїв оцінювання навчального проекту, врахування в критеріях предметно-інформаційної складової, прояву пізнавальної, ціннісної, діяльнісно-практичної сторін, ставлення учнів до проектної діяльності;
5. Врахування комплексних кількісних оцінок якості кінцевого результату діяльності – набутих компетентностей (ключових, предметних, проектних), факторів особистісного розвитку.

Поставимо собі за завдання показати зразок формувального

оцінювання проектів з урахуванням визначених підходів. Для початку зупинимося детальніше на першій характеристиці основних компонентів структури оцінювання проектів – зовнішньому оцінюванні. У педагогічних розвідках панує думка про те, що провідним у зовнішньому оцінюванні проектів має бути метод експертних оцінок, де в якості експертів можуть виступати педагоги, учасники проекту, учні, які не брали участі в даному проекті [3, с. 13]. Оскільки в методичній літературі відсутня єдина система вимог до оцінювання проектів, учитель самостійно розробляє критеріальний інструментарій оцінювання, який має враховувати різні аспекти процесу та захисту проектів [6, с. 13]. У нашому дослідженні ми скористалися принципами кваліметричного підходу для визначення сукупності показників комплексної оцінки процесу проектної діяльності, створивши факторно-критеріальну модель через виділення параметрів, факторів та критеріїв вияву факторів [8, с. 37]. Оскільки метою і результатом проектної діяльності на уроках суспільствознавства є формування системи освітніх компетенцій, то в нашій моделі структура компетентності є базовою для подальшого декомпозування параметрів, факторів та показників. Компонентами параметрів виступають елементи структури навчальної і проектної діяльності, як-то: мотивація, цілепокладання, проектні дії, самокорекція, самооцінювання, рефлексія. Водночас фактори та критерії є показниками прояву компетентностей – ключових, предметних та проектних (Табл. 1).

Таблиця 1

Факторно-критеріальна модель проектної діяльності учнів на уроках суспільствознавства

Складові компетентності	Параметри	Показники прояву компетентності	
		Фактори	Критерії
1.Ціннісно-мотиваційна	Мотивація, цілепокладання	Уміння виділяти пріоритети. Здатність прийняти особисте рішення про мету, завдання проекту. Спроможність визначати знання та вміння для розв'язання проблеми.	Уміння виявляти особисту значущість та потребу в проектній діяльності. Здатність бачити проблему або прийняти зовнішню мотивацію до виконання проекту. Здатність визначати і чітко описувати мету свого проекту, визначати актуальність теми і запропонованих рішень, значимість роботи.
2. Діяльнісно-операційна	Навчальні та проектні дії	Рівень сформованості загальнонавчальних умінь.	Уміння продемонструвати глибокі знання з теми дослідження, порівнювати, зіставляти , узагальнювати і робити висновки. Уміння виявляти причинно-наслідкові зв'язки, наводити аргументи, ілюструвати прикладами.

		Рівень сформованості проектних умінь. Організація та планування роботи. Вибір засобів проектної діяльності. Складання робочого та кінцевого варіанту проекту. Виконання проекту.	Уміння послідовно і повно аналізувати план проекту з точки зору поставлених цілей, показувати обсяги розробки, аргументувати запропоновані рішення, аналізувати вибір кінцевого продукту, розуміти загальні перспективи проекту.
		Презентація та захист проекту.	Здатність організувати звіт відповідно до логіки і послідовності виконання роботи, повно представити роботу і результати. Здатність упевнено відповідати на запитання. Уміння використати запитання для розкриття сильних сторін проекту.
	Навчальні та проектні дії	Можливість творчого використання нових знань.	Здатність переносити знання в незнайому ситуацію, проявляти оригінальність у розкритті теми, підходів, запропонованих рішень. Здатність отримати результат (продукт проекту).
		Ступінь самостійного використання нових знань у життєвій та навчальній практиці.	Здатність поглибити тему вивчення, продукувати нову ідею, активно взаємодіяти з учасниками проекту. Здатність точно і вчасно виконати роботу, самостійно оформити проект, захистити власну позицію.
3.Когнітивна	Контроль, корекція, самокорекція	Здатність набувати та зіставляти нові знання. Здатність визначати та використовувати резерви навчальної та проектної діяльності. Здатність самостійно спрямовувати свої дії на результат. Зацікавленість вивченням предмету.	Уміння використовувати джерела інформації, оцінювати достовірність отриманої інформації. Уміння здобувати та демонструвати нові знання з теми дослідження. Комплексне використання джерел і володіння матеріалом дослідження.
4.Особистісна	Оцінка, самооцінка, рефлексія	Здатність об'єктивно визначати власний рівень навчальних досягнень. Здатність рефлексувати, порівнювати власні та експертні результати оцінювання.	Здатність демонструвати вольові та ділові якості, готовність вчасно досягати результатів. Уміння бути переконливим та впевненим у результатах своєї діяльності. Здатність співвідносити отриманий результат з поставленою метою. Здатність до самооцінювання та аналізу власної діяльності.

Оскільки в результаті маємо багато показників для оцінювання, то для їх уніфікації варто опертися на вісім ключових, вироблених і стандартизованих у відповідності до програми Міжнародного бакалаврату [9, с. 25] та конкретизувати їх відповідно до типу проектів. До прикладу стануть уніфіковані критерії для зовнішнього оцінювання, як-то: обґрунтування актуальності проекту; розуміння загальних перспектив, задум і рішення проблеми; аналіз процесу роботи; отримані результати; креативність, оригінальність рішення; рівень самостійності у проекті, організація звіту; представлення звіту; компетентність доповідача. В оцінюванні проектної діяльності старшокласників ефективним є застосування рейтингового підходу: оцінювання здійснюється за десятьма критеріями, що дозволяє оцінити не тільки результат, а й процес. Проте, потрібно пам'ятати, що зовнішня (експертна) оцінка є відносною й не може бути остаточною і категоричною у процесі визначення результатів навчального проекту, адже оцінка результату – це аналіз різних його аспектів, соціальної ефективності, зміни у ставленні до навчання, об'єкта дослідження, соціального явища тощо [2, с. 28]. Експерт може зустрітися з явищами, що є винятками з правил, які потребують вироблення інших критеріїв оцінювання і додаткової оцінки. В таких випадках доцільним є використання (для оптимізації часу) холістичного оцінювання, як типу оцінювання, що спирається на загальне враження експертів про рівень виконаної роботи, а не на аналіз і оцінку кожного етапу розвитку проекту [5].

Другим важливим компонентом системи оцінювання проектів є оцінка учня власної діяльності. Для оптимізації процедури самооцінювання важливим є: 1) попередньо розробити та подати у методичних матеріалах для учнів зразок листа самооцінювання; 2) пояснити учням, що лист самооцінювання має бути заповнений ними до етапу презентації та зовнішньої оцінки; 3) розробити критерії і шкалу самооцінювання, встановити відповідність між запропонованими варіантами відповіді для учнів і кількістю балів (наприклад: відповідь «так» означає в оцінній шкалі 12 балів, «частково» – 8 балів, «в окремих позиціях» – 4 бали, «ні» – 0 балів).

Зазначимо окремо, що в системі оцінювання навчальних проектів найскладніше оцінити педагогічний ефект від включення учнів у процес самостійного здобування знань, зокрема визначити ставлення до об'єкта дослідження, процесу діяльності, явищ соціальної дійсності, загалом ціннісно-мотиваційниий аспект діяльності [4, с. 78]. Аналіз співвідношення різних сторін у ставленні учнів дає підстави визначити домінуючі сторони і зробити певні висновки (оцінні судження). На думку Р. Арцишевського, якщо у ставленні переважаючою є пізнавальна сторона і не представлені інші сторони, то воно може бути визначене як суто споглядальне, якщо домінуючою є оцінна сторона, то таке ставлення має стереотипний характер, коли у ставленні переважає практична сторона, то таке ставлення можна охарактеризувати як прагматичне [1, с. 109–110]. Для виявлення змін у ставленнях формується анкета, дані якої слугують складовою

комплексної оцінки роботи учня. Покажемо зразок анкети для самооцінювання (Табл. 3) участі у проекті «Рух людини в соціальному просторі», для розуміння суті якого спочатку подамо лист-планування (Табл. 2).

Таблиця 2

Лист планування проекту «Рух людини в соціальному просторі»

№ п/п	Перелік положень проекту	Зміст
1.	Предмет. Проект	Людина і світ. «Рух людини в соціальному просторі».
2.	Місце проекту в навчальній програмі курсу	Проект є тематично близьким до ідеї проекту «Особистість». Логічним є його розгортання в межах теми «Соціальна мобільність».
3.	Творча назва проекту	Міжпоколінна мобільність.
4.	Проблемне питання проекту	Наскільки соціально мобільною є моя родина?
5.	Дидактична мета проекту	Провести індивідуальне дослідження міжпоколінної та внутрішньопоколінної мобільності членів своєї сім'ї, родини. Розвивати навики пізнавальної, комунікаційної і практичної діяльності, соціальної активності.
6.	Тип проекту за провідною діяльністю учасників	Дослідницький.
7.	Адресування (віковий склад учасників)	Не обмежений.
8.	Навчально-педагогічні завдання (групові, індивідуальні)	1. Провести опитування членів родини на предмет структурної зумовленості міжгенераційної мобільності; 2. Визначити траєкторію руху родини в соціальному просторі та власні перспективи розвитку; 3. Опрацювати інформацію на індивідуальному та колективному рівнях, презентувати результати соціологічного дослідження.
9.	Тривалість проекту	Короткотривалий.
10.	Стартові та очікувані компетентності, необхідні для виконання проекту	Володіння прийомами вирішення навчальних проблем, застосування отриманих інтелектуальних і практичних навиків: інформаційних, аналітичних, комунікаційних, прогностичних, презентаційних. Організація самостійної роботи, визначення порядку і способу дослідницької діяльності.
11.	Анотація проекту	Проект дає можливість провести соціологічне дослідження, визначити чинники соціальної мобільності сучасної молоді, критично переосмислити ресурси соціальної мобільності в умовах трансформації сучасного суспільства, усвідомити особисті перспективи.
12	Очікуваний продукт проекту	Цінність родини, сім'ї. Установка на успіх, розвиток наполегливості, впевненості в собі, вчитися впродовж життя.

Таблиця 3

Критерії самооцінювання учнів у проекті

Критерії самооцінювання	Так	Частково	В окремих позиціях	Ні
1. Чи поглибили Ви знання з теми предмету, дослідивши явища соціальної мобільності?				
2. Ваш опитувальник складений відповідно до вимог соціологічного опитування?				
3. Чи відкрила робота у проекті якісь нові грані знань про членів Вашої родини?				
4. Чи збіглися Ваші гіпотези з результатами дослідження?				
5. Чи спонукає Вас до життєвої активності наявність висхідної вертикальної мобільності членів родини?				
6. Чи спадна вертикальна мобільність не стане причиною упередженого ставлення до членів родини?				
7. Чи змінили Ви думку про знання (освіту) як соціальний ліфт?				
8. Чи готові Ви до публічної презентації результатів дослідження у випадку, якщо переважатиме спадна вертикальна мобільність?				
9. Чи готові Ви змінити траєкторію руху соціальної мобільності у Вашій родині?				
10. Чи вважаєте Ви членів родини успішними людьми?				

Середній бал зовнішнього і внутрішнього оцінювання є підставою для визначеного показника якості виконаного проекта. По завершенню проекта вчитель має провести анкетування учнів для виявлення росту проектних умінь (табл. 4), яка пропонує учням оцінити свої уміння працювати за методом проектів, використавши наступні критерії: 3 бали – «вмію», 2 бали – «інколи можу», 1 бал – «частіше не можу», 0 балів – «не вмію».

Таблиця 4

Анкета для виявлення проектних умінь

№п/п	Проектні уміння	Початок проекту	Завершення проекту
1.	Формулювати головні питання проекту		
2.	Ставити мету		
3.	Визначати завдання, мету		

4.	Обирати методи і способи рішення		
5.	Планувати роботу		
6.	Організовувати власну діяльність (роботу в групі)		
7.	Брати участь у спільній практичній діяльності, відстоювати власну позицію		
8.	Обирати вид кінцевого продукту		
9.	Коригувати свою роботу (роботу групи)		
10.	Публічно презентувати результати проекту		
11.	Аналізувати та оцінювати власну роботу у проекті		
12.	Розуміти значимість виконаної роботи		

Видається доцільним пропозиція до учнів ранжувати етапи проектної діяльності за рівнями складності (1–4), де 1-й рівень – потребую допомоги, 2-й – маю уяву (спробую виконати самостійно), 3-й – маю позитивний досвід, 4-й – можу поділитися досвідом. Табл. 5

Таблиця 5

Ранжування етапів проектної діяльності за рівнями складності

п/п	Етапи проектної діяльності	1-й рівень	2-й рівень	3-й рівень	4-й рівень
1.	Постановка проблеми – пошук, обговорення завдань, кінцевого продукту.				
2.	Організація та планування роботи				
3.	Вибір засобів (стратегії) проектної діяльності				
4.	Виконання проекту, включаючи допоміжні види діяльності, складання робочого варіанту проекту				
5.	Складання кінцевого варіанту проекту та оформлення кінцевого продукту				
6.	Презентація проекту				
7.	Взаємо-та самооцінювання				
8.	Рефлексія				

Таким чином, використання в практиці освітніх проектів альтернативних методів оцінювання сприяє утвердженню в навчальному процесі формувальної функції оцінки діяльності учнів, якісному рівню педагогічної рефлексії, накопичення та дисемінації педагогічного досвіду

вчителя. Проте, проектна діяльність учнів не самоціль, а оцінювання такої діяльності учнів виступає засобом зворотного зв'язку, який має проектуватися на ріст досягнень учнів. Метод проектів – це лише засіб активізації пізнання, найважливішим базовим орієнтиром якого є формування суспільствознавчої компетентності учнів, для визначення рівня якої, опираючись на вироблені критерії, характеристики навчальних досягнень, учитель самостійно формулює компетентнісно-орієнтовані завдання для учнів, зміст яких потребує окремого дослідження у подальших розвідках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арцишевський Р. А. Курс «Людина і суспільство»: методика викладання: метод. пос. для вчителів / Р. А. Арцишевський. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 256 с.
2. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: монографія / К. О. Баханов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД». – 384 с.
3. Белоусова Н. Б. Мифы об исследовательской и проектной деятельности школьников / Н. Б. Белоусова, А. М. Марина // Школьные технологии. –2010. – № 6. – С. 8–14.
4. Возна З. О. Ціннісний потенціал проектної діяльності в системі навчання шкільного суспільствознавства /З. О. Возна // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) [та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 46. – С. 76–85.
5. Гриневич Л. Холістичний підхід до моніторингу якості освіти / Л. Гриневич // Освітологія. – 2014. – Вип. 3. – С. 70–75. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2014_3_13
6. Нагель О. И. О критериях оценки проектной деятельности учащихся / О. И. Нагель // Школа и производство. – 2007. – № 5. – С. 12–20.
7. Пометун О. І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун. – К. : Видавництво А.С.К., 2004.
8. Рябова З. Кваліметричний підхід до оцінки якості процесів у освітніх системах / З. Рябова // Система оцінювання і самооцінювання досягнень учнів / упоряд. Ж. Сташко. – К. : ВД «Шкільний світ»; Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с.
9. Шнейдер М. Оценка качества проектной деятельности учащихся / М. Шнейдер // Лицейское и гимназическое образование. – 2002. – № 9. – С. 24–25.